

Gebundeld leeraanbod
Versterking lokale democratische rechtsstaat

Aan de slag met de lokale democratische rechtsstaat

Een gids ter ondersteuning
van het leren over de lokale
democratische rechtsstaat

Inhoudsopgave

Aan de slag met de lokale democratische rechtsstaat — **3**

Samen of alleen — **4**

Explainers — **5**

Casusbundel lokale democratische rechtsstaat — **7**

Toolkit bijeenkomsten — **9**

Bijlagen

Programmaformats — **10**

Invulformat — **12**

Werkvormen — **13**

Aan de slag met de lokale democratische rechtsstaat

In deze gids is het 'Leeraanbod versterking lokale democratische rechtsstaat' gebundeld. Dit leeraanbod is ontwikkeld door de Wethoudersvereniging, de Nederlandse Vereniging voor Raadsleden, de Vereniging van Griffiers, de Vereniging van Gemeentesecretarissen, Nederlands Genootschap van Burgemeesters, Statenlidnu en de Vereniging voor Rekenkamers. Dit aanbod is er voor iedereen die binnen een gemeente aan de slag wil met de lokale democratische rechtsstaat. Voordat je hiermee aan de slag gaat helpt het om onderstaande stappen te doorlopen.

Stap 1. Formuleer een doel

Waarom wil je aan de slag met de democratische rechtsstaat? Wat moet dit opleveren? Welke leer- en ontwikkelbehoefte is aanwezig? En bij wie? Deze en andere vragen helpen om duidelijk te krijgen wat je doel is. Dit doel is bepalend voor de vormgeving van het leren daarover.

Stap 2. Bepaal de doelgroep

Leren over de lokale democratische rechtsstaat kan op verschillende niveaus plaatsvinden. Bepaal daarom eerst de doelgroep. Dit kan een afzonderlijke groep zijn, zoals het college, de raad, de driehoek of de ambtelijke organisatie. Maar ook kan ervoor gekozen worden om gezamenlijk te leren.

Stap 3. Bepaal hoe je wilt leren

Het verkrijgen van inzicht in de democratische rechtsstaat hoeft niet veel tijd te kosten. Het kan bijvoorbeeld bestaan uit het doorlopen van een online module over dualisme of algemeen belang. Tegelijkertijd leent het onderwerp zich juist goed voor een bijeenkomstprogramma van een dagdeel. Deze gids beschrijft de verschillende vormen waarin geleerd kan worden. Ook bevat deze gids twee **formats** voor een programma van een dag(deel) dat in het teken staat van kennis en uitwisseling.

Stap 4. Bedenk de inhoud

De lokale democratische rechtsstaat kan over van alles gaan. Bedenk of er een thema is waarop de nadruk moet komen te liggen of dat het juist over verschillende onderwerpen moet gaan. Voorbeelden van thema's zijn: het algemeen belang versus het persoonlijk belang, wie heeft welke rol? Of hoe betrekken we de samenleving bij de politiek? Deze gids bevat **explainers** en **casussen** over deze verschillende thema's.

Stap 5 (eventueel). Zoek een begeleider

Een bijeenkomst kan begeleid worden door de griffier, gemeentesecretaris, de burgemeester of een ambtenaar. Deze keuze is mede afhankelijk van de aard van een bijeenkomst, de setting en de omstandigheden. Het kan echter ook wenselijk zijn dat een bijeenkomst wordt begeleid door iemand die geen onderdeel is van de groep zelf. Daarvoor kun je je eigen netwerk raadplegen maar je kan ook de beroeps- en belangenvereniging vragen om hierover met je mee te denken.

Samen of alleen

Je kunt op verschillende manieren aan de slag met de lokale democratische rechtsstaat. Dit kan samen tijdens een fysieke bijeenkomst, of alleen vanachter de computer.

Samen (fysiek)

Het leren over de lokale democratische rechtsstaat doe je bij voorkeur samen. Juist door ervaringen uit te wisselen over de rolinvulling en het samenspel kom je vaak verder. Dit kan bijvoorbeeld tijdens een collegevergadering, een bijeenkomst van de gemeenteraad, in de driehoek of tijdens een opleidingsdag. Het kan een half uur zijn waarin een casus uit de ['Casusbundel lokale democratische rechtsstaat'](#) wordt besproken maar ook een dagdeel duren. Om dat gesprek goed te kunnen voeren is een aantal zaken ontwikkeld.

TOELICHTING	
<u>Explainers</u>	Filmpjes tussen de 5 en 10 minuten over uiteenlopende thema's zoals het algemeen belang, de rollen binnen de lokale democratische rechtsstaat en het dualisme. Bij de explainers zijn ook verdiepingsvragen en verdiepinginformatie te vinden.
<u>Casusbundel</u>	Zes uiteenlopende casussen die ondersteunen bij het gesprek over de lokale democratische rechtsstaat en ieders rol daarbinnen.
<u>Toolkit bijeenkomsten</u>	Deze toolkit bevat de ondersteuning voor een bijeenkomst over de lokale democratische rechtsstaat. Denk daarbij aan programmaformats, slides en werkvormen.

Alleen (online)

Als het doel vooral is om kennis te vergaren over de werking van de lokale democratische rechtsstaat kan dat uitstekend individueel vanachter de computer. Daarvoor is een [online kennisomgeving](#) over lokale democratische rechtsstaat beschikbaar. De kennisomgeving bestaat uit [explainers](#) over verschillende thema's, verdiepingsvragen en verdiepinginformatie. Deze omgeving is vrij toegankelijk en leent zich er daarmee voor om op je eigen manier en tempo te leren. Dit is voor verschillende groepen ambtsdragers en ambtenaren interessant. Voorbeelden hiervan zijn:

- **nieuwe raadsleden en wethouders** die zich in het kader van hun inwerkprogramma verdiepen in hun nieuwe rol en die van anderen. De griffier en gemeentesecretaris kunnen nieuwe ambtsdragers daarin faciliteren.
- **beleidsambtenaren of strategisch adviseurs** die een betrokkenheid hebben bij het politiek-bestuurlijke samenspel op lokaal niveau. Door de gemeentesecretaris kan gestimuleerd worden dat ambtenaren deze *explainers* doorlopen. Bijvoorbeeld door ze onderdeel te laten zijn van een opleidingsprogramma over ambtelijk-bestuurlijk samenwerken.
- **zittende ambtsdragers** die hun inzicht in specifieke aspecten van de lokale democratische rechtsstaat willen vergroten. Vanuit de lokale driehoek kan dit gestimuleerd en ondersteund worden.

Explainers

Voor kennisontwikkeling over de lokale democratische rechtsstaat zijn negen *explainers* ontwikkeld. Daarin wordt informatie gegeven door bestuurders en andere experts over thema's die raken aan die lokale democratische rechtsstaat.

Elke *explainer* bestaat uit twee delen. In het eerste deel wordt uitgelegd wat het onderwerp (bijvoorbeeld 'Bestuurscultuur') inhoudt. Het tweede deel gaat over hoe je vanuit jouw specifieke rol daar een bijdrage aan kunt leveren. De online

kennisomgeving bevat naast de explainers ook enkele verdiepvragen die individueel of tijdens een bijeenkomst besproken kunnen worden. Ook is er aanvullende informatie te vinden over de verschillende onderwerpen.

EXPLAINER	TOELICHTING
<u>Onze unieke democratie</u>	Geerten Boogaard vertelt dat de Nederlandse democratie uniek is door factoren als poldercultuur, coalities, sterke lokale autonomie, constitutionele monarchie en vertrouwen in instituties. Hij benoemt uitdagingen zoals afnemend vertrouwen, polarisatie en respect voor compromissen.
<u>De democratische rechtsstaat 101</u>	Hans Vollaard licht in deze explainer toe wat de democratische rechtsstaat is en hoe democratie en rechtsstaat elkaar aanvullen. Aan bod komt onder andere het belang van spelregels, rechten en waarden, en de rol van instituties in het beschermen van vrijheid en gelijkheid.
<u>Rollen</u>	Geerten Boogaard legt in deze explainer uit dat alle rollen in het lokaal bestuur (raadslid, wethouder, burgemeester, griffier en gemeentesecretaris) elkaar moeten aanvullen, scherp houden en respecteren om de democratische rechtsstaat effectief te laten werken. Er wordt ingegaan op spanningen over rolopvatting en het belang van het gesprek over grenzen en samenwerking.
<u>Dualisme</u>	Harmen Binnema licht in deze explainer toe hoe de scheiding tussen raad en college zorgt voor controle en tegenwicht in de besluitvorming. Het belang van rolvastheid en respect voor deze scheiding komt aan bod, evenals actuele discussies over vervaging van grenzen.
<u>Het algemeen belang</u>	Huri Sahin licht toe wat het algemeen belang inhoudt, hoe het verschilt van individuele of groepsbelangen en hoe politiek en bestuur daar invulling aan moeten geven. Ze bespreekt het wettelijke kader, spanningen bij besluitvorming en de rol van onder andere de griffier en partijprogramma's.
<u>Participatie</u>	Steven Blok legt uit dat inspraak van inwoners een fundament is van de democratische rechtsstaat. Hij benoemt veelvoorkomende dilemma's van vertegenwoordiging, zoals: wie wordt er nu eigenlijk vertegenwoordigd? Ook gaat hij in op participatiemoedigheid en legt hij uit hoe participatie wél kan bijdragen aan betere besluiten.
<u>Bestuurscultuur</u>	Lianne van Kalken legt uit wat een bestuurscultuur is en hoe normen, waarden en omgangsvormen het lokaal bestuur beïnvloeden. Ze bespreekt typen bestuurscultuur (gemeenschap-, debat- en arenacultuur) en actuele thema's die aan het onderwerp raken zoals sociale veiligheid.
<u>Uitvoering</u>	Yvette Nass verkent de verhouding tussen politiek en uitvoering binnen de democratische rechtsstaat. Ze legt uit dat beleid democratisch tot stand komt, maar pas waarde heeft als het goed wordt uitgevoerd. Ook gaat zij in op spanningen tussen politieke keuzes en de uitvoerbaarheid.
<u>Integriteit</u>	Laurens Vellekoop benadrukt de cruciale rol van integriteit voor vertrouwen in het lokaal bestuur. Hij gaat in op de wettelijke kaders op het gebied van integriteit maar ook op ethiek en moraal. Verder staat hij stil bij de omgang met integriteitsschendingen en de bijzondere rol van de burgemeester op het gebied van integriteit.

Gebruik explainers

De *explainers* zijn vrij toegankelijk. Ze kunnen dus door iedereen bekeken worden die meer te weten willen komen over een onderwerp. Dit kan zowel individueel als in groepsverband. De *explainers* kunnen uiteenlopend worden ingezet. Bijvoorbeeld ter ondersteuning van een lokaal programma gericht op versterking van de lokale democratische rechtsstaat, tijdens een training binnen een gemeente voor ambtenaren gericht op politiek-bestuurlijk samenspel of tijdens een raadsbijeenkomst over het onderlinge samenspel.

Een samenvatting van de explainers is te vinden in dit [slidedeck](#). Deze slides kunnen gebruikt worden bij het geven van een presentatie over het onderwerp.

Casusbundel lokale democratische rechtsstaat

De casusbundel bevat zes cases over het functioneren van de lokale democratische rechtsstaat. Aan de hand van deze casussen kun je in gesprek over het onderlinge samenspel en ieders rol daarbinnen.

Elke casus bestaat uit een situatieschets en vragen. In de casussen wordt onderscheid gemaakt tussen de rol van raadslid, wethouder, burgemeester, griffier en gemeentesecretaris. De scènes die bij elke vraag zijn opgenomen nodigen je uit om in de schoenen van deze verschillende ambtsdragers te staan. Zo krijg je inzicht in

en begrip voor elkaars positie. Het doel is niet om op zoek te gaan naar het juiste antwoord of het met elkaar eens te worden. Het gaat erom dat je met elkaar het gesprek voert, naar elkaar luistert en begrip kweekt voor elkaars standpunten. Zo werk je samen aan de versterking van de lokale democratie.

CASUS	TOELICHTING	EXPLAINER
<u>1. Jouw stem telt!</u>	De gemeente Middenrand lanceert het platform PraatMeeMiddenrand.nl om inwoners te laten meebeslissen over de herinrichting van het plein in de Veldwijkbuurt, waarop 62% kiest voor een groene ontmoetingsplek. Zes weken later presenteert het college een ontwerpbesluit met extra parkeerplaatsen en beperkt groen, vanwege bezwaren van winkeliers en een parkeeronderzoek. Inwoners voelen zich genegeerd, spreken van 'participatiewashing', de media berichten erover, en de raad vraagt uitleg, waarbij de wethouder stelt dat het om een peiling ging en niet om een bindend besluit.	<i>Participatie</i> <i>Dualisme</i> <i>Integriteit</i> <i>Het algemeen belang</i>
<u>2. Fractie van frictie</u>	Burgerbelang Kopera, een nieuwkomer met twee zetels, zet de politieke verhoudingen op scherp door een confronterende stijl, veel moties en scherpe kritiek op college en collega-raadsleden. Hoewel de fractie formeel binnen de regels blijft, zorgt de stijl van politiek bedrijven voor verdeeldheid in de raad en groeiende frustratie bij het college en de ambtelijke organisatie. De werkdruk loopt op en de besluitvorming stopt, maar ingrijpen is lastig omdat de gebruikte middelen democratisch legitiem zijn.	<i>Dualisme</i> <i>Uitvoering</i> <i>Integriteit</i> <i>De democratische rechtsstaat 101</i>
<u>3. Wie draait aan de knoppen?</u>	De gemeente Bergeloo staat onder grote tijdsdruk om een samenwerkingsovereenkomst voor een warmtenet te sluiten, waarbij ambtelijke adviezen benadrukken dat uitstel miljoenen kan kosten. Wanneer de media melden dat de gemeente 'klaar is om te tekenen', voelen raadsleden zich gepasseerd en ontstaat politieke verdeeldheid over de transparantie, zeggenschap en de rol van de marktpartijen. Tegelijkertijd loopt de publieke spanning op door jongerenacties, buurtprotesten en hardnekkige geruchten.	<i>De democratische rechtsstaat 101</i> <i>Uitvoering</i> <i>Dualisme</i>
<u>4. Werkgroep Wonen</u>	De raad van Eksteren richt een 'Werkgroep Wonen' op en ontwikkelt zonder veel betrokkenheid van het college een ambitieus 'Beleidskader wonen' dat met een grote meerderheid wordt aangenomen. Wanneer het college daarna wijst op juridische knelpunten, onrealistische aannames en beperkte uitvoerbaarheid, slaat de euforie om in wantrouwen en politieke spanning. In de media ontstaat discussie, ontwikkelaars weten niet bij wie ze moeten zijn en door bewoners wordt bezwaar aangekondigd.	<i>Dualisme</i> <i>Uitvoering</i> <i>Integriteit</i> <i>Het algemeen belang</i>
<u>5. Onrustige opvang</u>	De gemeente Zilverdam zoekt onder hoge bestuurlijke druk een locatie voor asielopvang. Gekozen wordt voor een plek aan de rand van een woonwijk omdat er geen realistische alternatieven zijn. Inwoners worden niet betrokken bij het maken van deze keuze. Wanneer deze locatie voortijdig uitlekt, ontstaat grote onrust in de buurt en worden raadsleden persoonlijk benaderd. De raad raakt verdeeld tussen steun en verzet, en de beschuldiging van ondemocratisch handelen hangt boven de besluitvorming die volgende week plaatsvindt.	<i>De democratische rechtsstaat 101</i> <i>Participatie</i>

CASUS	TOELICHTING	EXPLAINER
6. Alarmerende geluiden	In aanloop naar de Begrotingsraad in de gemeente Voortange delen insprekers emotionele verhalen over te late ambulances. Een oppositiepartij grijpt de verhalen aan om tijdens de begrotingsbehandeling te claimen dat aanrijtijden sterk oplopen door het mobiliteitsbeleid van het 'linkse college'. De media pakken deze uitspraak direct op, waardoor de politieke druk oploopt. Later worden de suggesties weerlegt met actuele cijfers waaruit blijkt dat de aanrijtijden al jaren stabiel zijn, maar dan is het beeld in de publieke arena al bepaald.	<i>Dualisme</i> <i>Participatie</i> <i>Het algemeen belang</i> <i>Integriteit</i>

Gebruik casusbundel

De casussen kunnen op verschillende manieren en momenten worden ingezet. Bijvoorbeeld ter ondersteuning van een gesprek over bestuurscultuur op een thema-avond van de gemeenteraad. Maar ook tijdens een heidag van het college of de raad, of in een opleidingsprogramma voor wethouders of ambtenaren. Daarnaast lenen de casussen zich voor een gesprek binnen de driehoek of een 'trialoog' tussen college, raad en ambtelijke organisatie.

Het is aan te raden om voorafgaand of na het doorlopen van de casus één of meer *explainers* te doorlopen. Deze *explainers* bevatten interessante achtergrondinformatie over het onderwerp uit de casus. Per casus is aangegeven welke *explainers* relevant zijn. De *explainers* over onze unieke democratie, over rollen en over bestuurscultuur zijn voor elke casus van belang.

Toolkit bijeenkomsten

Ter ondersteuning van een bijeenkomst over het onderwerp lokale democratische rechtsstaat is een toolkit ontwikkeld. Deze bevat (1) Programmaformats (2) Kennisslides, (3) een Literatuurlijst, (4) een Invulformat, en (5) Werkvormen.

1. Programmaformats

Het leren over de lokale democratische rechtsstaat gebeurt bij voorkeur samen. Bijvoorbeeld binnen de raad, het college, de driehoek, de organisatie of juist tussen deze 'lagen'. Het onderwerp leent zich goed voor een bijeenkomst van een dagdeel of zelfs een hele dag. Ter inspiratie hiervoor zijn [twee programmaformats](#) opgesteld. Deze formats vormen de basis voor een bijeenkomst van een dag of een dagdeel. Deze formats inclusief programma bevinden zich in de [bijlage](#).

Gebruik formats

Deze formats kunnen door een organisator of begeleider van een bijeenkomst worden gebruikt ter inspiratie. Dit kan bijvoorbeeld de griffier, de gemeentesecretaris of de burgemeester zijn maar ook een externe facilitator. Hoe de bijeenkomst precies wordt vormgegeven is afhankelijk van de duur van de bijeenkomst, het doel en de wensen van de deelnemers.

2. Kennisslides

Deze slides bevatten algemene informatie over het onderwerp lokale democratische rechtsstaat. Daarnaast zijn er kennisslides over de negen thema's van de explainers: (1) Onze unieke democratie, (2) De democratische rechtsstaat 101, (3) Rollen in de lokale democratische rechtsstaat, (4) Dualisme, (5) Het algemeen belang, (6) Participatie, (7) Bestuurscultuur (8) Uitvoering van beleid binnen de democratische rechtsstaat, en (9) Integriteit.

Gebruik kennisslides

De slides zijn bedoeld om in te zetten tijdens een bijeenkomst over het onderwerp. De slides zijn zo gemaakt dat ze ook zelfstandig leesbaar zijn.

3. Literatuurlijst

Deze [literatuurlijst](#) bestaat uit boeken, artikelen, rapporten en handreikingen over de lokale democratische rechtsstaat. De lijst is niet uitputtend maar geeft wel een beeld van wat hierover bekend en geschreven is. De lijst is te raadplegen op de webpagina's waarop de verschillende [explainers](#) staan.

Gebruik literatuurlijst

Deze literatuur is geschikt voor iedereen die zich in een bepaald thema verder wil verdiepen. Ook kan aan deelnemers aan een bijeenkomst ter voorbereiding een literatuurtip worden gegeven.

4. Invulformat

Dit invulformat helpt deelnemers van een bijeenkomst om tussentijdse inzichten, opbrengsten en afspraken direct vast te leggen. Het ondersteunt bij het actief ordenen van gedachten, het herkennen van rode draden en het later terughalen van wat er is geleerd. Dit format is te vinden in de [bijlage](#).

Gebruik invulformat

Deelnemers vullen het format zelfstandig in. Het invulformat is bedoeld om in te zetten tijdens bijeenkomsten van een dag(deel) die draait om verdieping, uitwisseling en persoonlijke ontwikkeling. Het format biedt houvast om leerwensen en acties concreet te maken.

5. Werkvormen

Werkvormen kunnen helpen om de uitwisseling tijdens bijeenkomsten te ondersteunen. In de bijlage zijn [vier werkvormen](#) opgenomen die uitnodigen tot het verkrijgen van inzicht in elkaars rol en het verkennen van het grijze gebied binnen de lokale democratische rechtsstaat.

Gebruik werkvormen

De werkvormen kunnen de uitwisseling tijdens bijeenkomsten ondersteunen. De keuze voor een werkvorm is afhankelijk van de samenstelling en omvang van de groep. De werkvormen lenen zich voor alle doelgroepen. De inzet van werkvormen past vooral goed in een bijeenkomst die een hele dag beslaat. In een bijeenkomst van een halve dag is er maar ruimte voor één module 'uitwisseling & reflectie'. In dat geval heeft het de voorkeur om een casus uit de casusbundel te doorlopen.

BIJLAGE 1

Programmaformats

PROGRAMMAFORMAT 1 – DAGDEEL

TIJD	ONDERDEEL	TOELICHTING	MATERIAAL
19:00–19:30	Introductie	● Openen met de aanleiding en het doel van de bijeenkomst ● Vraag stellen aan deelnemers: Wat is jouw rol binnen de democratische rechtsstaat?	● Eventueel: invulformat
19:30–20:15	Kennis	Toelichting op de lokale democratische rechtsstaat door de begeleider aan de hand van een of meer algemene explainers en/of slides. Bijvoorbeeld:: ● De democratische rechtsstaat 101 ● Bestuurscultuur In groepjes van circa 5 personen hierover in gesprek aan de hand van de verdiepingsvragen op de online kennisomgeving.	● Explainers & verdiepingsvragen op de online kennisomgeving ● Slides lokale democratische rechtsstaat
20:15–20:30	Pauze		
20:30–21:30	Reflectie	In groepjes van circa 5 personen in gesprek over een casus uit de casusbundel. Dit gesprek duurt circa 45 minuten. Na afloop vindt plenair een korte terugkoppeling plaats.	● Casusbundel
21:30–22:00	Vooruitblik	Plenair wordt besproken: ● Wat zijn de belangrijkste inzichten van vanavond? ● Wat heb je geleerd over je eigen rol en die van de anderen? ● Welke afspraken moeten we maken om het samenspel en de lokale democratische rechtsstaat te versterken?	● Flipover ● Eventueel: invulformat

PROGRAMMAFORMAT 2 – DAG

TIJD	ONDERDEEL	TOELICHTING	MATERIAAL
9:00–9:30	Introductie	● Openen met de aanleiding en het doel van de bijeenkomst ● Vraag stellen aan deelnemers: Wat is jouw rol binnen de democratische rechtsstaat? ● Eventueel ophalen leerwensen	● Flipover ● Invulformat
9:30–10:30	Kennis	Toelichting op de lokale democratische rechtsstaat door de begeleider aan de hand van een of meer algemene explainers en/of slides. Bijvoorbeeld: ● De democratische rechtsstaat 101 ● Bestuurscultuur In groepjes van circa 5 personen hierover in gesprek aan de hand van de verdiepingvragen op de online kennisomgeving.	● Explainers & verdiepingvragen op de online kennisomgeving ● Slides lokale democratische rechtsstaat
10:30–10:45	Pauze		
10:45–12:00	Reflectie	In groepjes van circa 5 personen in gesprek over een casus uit de casusbundel. Dit gesprek duurt circa 45 minuten. Na afloop vindt plenair een korte terugkoppeling plaats. Vervolgens wordt plenair de explainer bekeken die hoort bij de betreffende casus. Er wordt besproken of deze explainer tot nieuwe inzichten leidt.	● Casusbundel
12:00–13:00	Pauze		
13:00–14:00	Kennis	Verdieping op de lokale democratische rechtsstaat door de begeleider aan de hand van een of meer specifieke explainers. Bijvoorbeeld: ● Integriteit ● Participatie Deelnemers gaan hierover in gesprek aan de hand van de verdiepingvragen op de online kennisomgeving.	● Explainers & verdiepingvragen op de online kennisomgeving
14:00–15:00	Reflectie	In groepjes van circa 5 personen aan de slag met een werkvorm. De gekozen werkvorm is afhankelijk van de samenstelling en behoefte van de groep. Voorbeelden zijn: ● Tussentijd zwart en wit (aan de hand van stellingen het gesprek aan) ● Het punt van de ander (aan de hand van een eigen voorbeeld het gesprek over rolinvulling) Na afloop wordt de werkvorm kort plenair teruggekoppeld.	● Werkvorm
15:00–16:00	Vooruitblik	Na een korte pauze wordt vooruit gekeken. Daarbij is de vraag: ● Wat zijn de belangrijkste inzichten van vandaag? ● Wat heb je geleerd over je eigen rol en die van de anderen? ● Afspraken maken en/of voornemens formuleren om het samenspel en de lokale democratische rechtsstaat te versterken?	● Flipover ● Invulformat

BIJLAGE 2

Invulformat

MIJN LEERWENSEN

MIJN ROL

Wat zie ik als mijn rol binnen de democratische rechtsstaat?

1. _____
_____
_____

2. _____
_____
_____

3. _____
_____
_____

UITGANGSSITUATIE

Hoe staat het er binnen mijn gemeente voor met de democratische rechtsstaat?

Wat gaat er goed?

Waar staat onze lokale rechtsstaat onder druk?

INZICHT

Wat zijn de belangrijkste inzichten die ik heb opgedaan over mijn eigen rol en die van anderen?

1. _____
_____
_____

2. _____
_____
_____

3. _____
_____
_____

ACTIE

Waar ga ik mee aan de slag?

1. _____
_____
_____

2. _____
_____
_____

3. _____
_____
_____

BIJLAGE 3

Werkvormen

1. Het punt van de ander (± 45 minuten)

De deelnemers brengen een eigen praktijkcasus in, luisteren naar elkaar en stellen verdiepende vragen. Hierdoor krijgen ze inzicht in andere manieren om hun rol in te vullen.

Stap 1 - Casus bedenken en kiezen

De deelnemers bedenken in groepjes van circa vijf personen een situatie waar zij tegenaan lopen binnen de lokale democratische rechtsstaat. Iedereen deelt kort zijn of haar casus. Vervolgens kiest de groep één casus om verder te bespreken.

Stap 2 - Luistercirkel

De groep gaat checken of de casus goed wordt begrepen. Eén iemand uit de groep vat in eigen woorden de casus samen waarna de inbrenger dit corrigeert en aanvult waar nodig. Er wordt in deze fase niet gediscussieerd of beargumenteerd, het gaat puur om luisteren en begrijpen.

Stap 3 - Verdiepende vragen

Nu de casus helder is, gaat de groep dieper in op het vraagstuk. De bedoeling is om de inbrenger te helpen tot nieuwe inzichten te komen voor het vervolg en in de toekomst. Daarvoor stelt de groep vragen aan de inbrenger. Voorbeelden daarvan zijn:

- Hoe heb jij je rol in deze situatie ingevuld, en hoe denk je dat anderen die zagen?
- Wat maakte dat je handelde zoals je deed?
- Welke verwachtingen (van jezelf of van anderen) speelden hierbij een rol?
- Welke waarden of overtuigingen kwamen hier met elkaar in conflict?
- Wat zegt dit over de manier waarop binnen jouw gemeente wordt samengewerkt?
- Wat heb jij (of jullie) nodig om met dit soort dilemma's beter om te gaan?
- Wat neem je uit deze situatie mee voor een volgende keer?

Stap 4 - Reflectie inbrenger

De casusinbrenger reflecteert op hoe de casus is begrepen, of bepaalde inzichten zijn veranderd en tot welke acties dit leidt.

2. The best practice show (± 60 minuten)

De deelnemers presenteren voorbeelden uit hun eigen praktijk in relatie tot de democratische rechtsstaat en bespreken waarom deze succesvol waren.

Stap 1 - Op zoek naar inspirerende voorbeelden

De deelnemers bedenken goede voorbeelden uit hun eigen praktijk. Daarbij gaat het om een resultaat of proces in relatie tot de lokale democratische rechtsstaat waar je trots op bent. Het voorbeeld moet laten zien hoe verschillende waarden, samenspel of rolinvulling goed tot hun recht kwamen. Bedenk daarbij niet enkel om *wat* er werkte, maar ook *waarom* het werkte en *wat anderen daarvan kunnen leren*.

Stap 2 - De show

De groep wordt verdeeld in subgroepen van circa vijf personen. Om de beurt presenteren deelnemers hun best practice in maximaal drie minuten per persoon. Na elke presentatie kan de rest van de subgroep reflecteren op wat zojuist is verteld, voor ongeveer 3 minuten.

Stap 3 - Gezamenlijke oogst

Ter afronding worden plenair in het kort best practices uitgewisseld en geconcludeerd waarom deze werken. Zo worden gezamenlijk lessen getrokken over *wat* er werkt en *waarom*.

3. Tussen zwart en wit (± 45 minuten)

Aan de hand van stellingen over de lokale democratische rechtsstaat positioneren deelnemers zich op een spectrum. Vervolgens wordt hierover in gesprek gegaan.

Stap 1 - Spectrum bepalen, deelnemers verspreiden

De deelnemers staan op en moeten zich vrij kunnen bewegen langs een denkbeeldige lijn in het midden van de ruimte. Het ene uiteinde van de lijn staat voor: 'volledig mee eens', en het andere uiteinde voor: 'volledig mee oneens'.

Stap 2 - Positie innemen

Deelnemers krijgen een stelling voorgelegd waarna zij zichzelf moeten positioneren ten opzichte van de lijn. Vervolgens wordt hierover het gesprek met elkaar aangegaan.

Voorbeelden van stellingen

- Je moet als lokaal bestuur altijd in gesprek blijven, ook met mensen met extremistische opvattingen.
- Ombudspolitiek bedreigt onze lokale democratie.
- Polarisatie in de lokale politiek hoort erbij.
- De wethouder hoort te kunnen aansluiten bij fractievergaderingen.
- De burgemeester is er om de orde te bewaken in het debat.
- De raad gaat niet over uitvoering.
- Democratie is de helft plus één.
- Ambtenaren moeten loyaal zijn aan het college, niet aan de raad.
- Een wethouder is in de eerste plaats uitvoerder, niet vertegenwoordiger van een partij.
- Een griffier moet neutraal zijn, maar mag wel een duidelijke mening hebben.
- De gemeenteraad is er voor het algemeen belang. Niet voor groepsbelangen.
- Je kunt pas echt goed samenwerken als je de grenzen van je eigen rol kent.

4. Het slechte voorbeeld (± 45 minuten)

Deelnemers bespreken voorbeelden waarin rollen naar hun mening niet goed werden ingevuld. Bijvoorbeeld omdat dit ondermijnend werkte of omdat de besluitvorming hierdoor stokte.

Stap 1 - Voorbeelden bedenken

Deelnemers bedenken een voorbeeld van een situatie waarin iemand zijn of haar rol zodanig invult of invulde dat dit ongewenste effecten had op de lokale democratische rechtsstaat. Dit kunnen ook fictieve voorbeelden zijn.

Stap 2 - Bespreken voorbeelden

In groepjes van circa vijf personen worden de voorbeelden besproken aan de hand van de volgende vragen:

- Wat doet degene in dit voorbeeld?
- Wat is het effect van deze handeling op de lokale democratische rechtsstaat?
- Wat vindt de groep hiervan?
- Hoe zou je hier iets aan kunnen doen of dit kunnen voorkomen?

Stap 3 - Reflectie en oogst

Elk groepje deelt plenair de belangrijkste uitkomsten met de groep.

Gebundeld leeraanbod
*Versterking lokale
democratische rechtsstaat*
**Aan de slag met de lokale
democratische rechtsstaat**

